

JEZIK V ŽUPANČIČEVI PREVODNI PROZI

Oton Župančič je v knjižni slovenščini prve polovice našega stoletja osrednja postava. Z njim in ob njem je rasel tudi jezikovni izraz. Vtisnil mu je neizbrisljiv pečat svoje osebnosti in svojih nazorov o jeziku, ki mu je bil nad vse drag. Ne le za njegov pesniški jezik, v katerem je često oral ledino, marveč še vse bolj za njegovo prevodno prozo velja, da je močno vplivala na sodobnike. Sicer je poznal skromne napotke tedanjih pravopisov, jezikovnih brusov in antibarbarusov, vendar je prav do izida Breznik-Ramovševega pravopisa 1935 moral sam iskati praktično rešitev v številnih jezikovnih vprašanjih. Nič čudnega torej, če je še dosti omahoval, vendar je treba priznati, da ga je njegov izostrežni čut za jezik dosti varno vodil po goščavi pravopisne zmede, negotovosti in osebno pobarvanih pogledov. Zato je navadno nakazal pravilno, jeziku najustreznejšo rešitev. Ni le samo spoštovanje, da je SP 1950 posvečen njegovemu spominu in da sta oba povojna pravopisa sprejela za enega od temeljnih kamnov jezik Župančičeve proze; često sta ravno po zaslugi njegovega iskanja mogla izluščiti normo.

Za dobo do izida SP 1935 nam dovoljuje zanimiv pogled v Župančičevo jezikovno delavnico primerjava Oliverja Twista, kakor ga je prevedel 1911 za Schwentnerja, z jezikovno močno predelanim prevodom iz l. 1936 pri Mohorjevi družbi (izdaja pri Mladinski knjigi 1950 je ponatis). Pri prvem se je mogel nasloniti (s potrebno previdnostjo) na Pleteršnika, na dokaj drobni Levčev pravopis in na besedišče moderne, pri drugem pa na Breznika (slovnica, SP 1920 in razprave), na obilno prevodno književnost med obema vojnama, predvsem pa že tudi na bogatejši Breznik-Ramovšev SP 1935 in na lastno poglobljeno znanje in izostreni jezikovni čut.

OLIVER TWIST

Primerjal bom prvo izdajo prevoda iz l. 1911 s popravljeno izdajo 1936, navedel popravke in jih skušal razložiti. Povsod navajam stran prve izdaje.

P r a v o p i s. Kljub Škrabčevemu nasprotovanju je zmagal samoglasni *r* in se uveljavil tudi v Levčevem pravopisu. Vendar je včasih treba šele izluščiti, da gre za ta glas. Župančič sicer nikoli ne piše *vert*, *smert*, vendar še srečujemo v prevodu 1911 pisavo *doberšno* 3, *zajterk* 38, *kakoršen* 51, *zanikern* 66, 120. Levčev slovarček je sicer precej skromen in marsičesa ni najti v njem, pa vseeno imata v njem *kakoršen* in *takovšen* 87 križec. Pač pa srečamo Levčevo pisavo *zanikarnost* 43.

Kedaj 110, 462 se po Levcu sme pisati v pesmih, Breznik SP 1920 ga priznava tudi za nedoločen zaimenski prislov. Čeprav je Breznik-Ramovšev pravopis 1935 uzakonil samo *kda*, je Župančič prav do zadnjih del rad uporabljal *kedaj*, bodi, da ga je potreboval v verzu, bodi, da se mu je zdel blagoglasnejši; vsekakor je imel zanj oporo v govornem jeziku.

Glagole II. vrste s polglasnikom v osnovi piše Levec *pehniti*, *pahnem*, SP 1920 dovoljuje tudi dvojnico, SP 1935 samo *pahniti*, isto oba naslednja pravopisa, le da dopuščata tudi izgovor s polglasnikom. V skladu s tem je Župančič

povsod popravil pisavo prve izdaje: *ugenil* 7, *pomeknil* 32, *pehnil* 34, *izteknil* 37, *vsehnilo* 44, *razmeknilo* 99, *oddehnil* 368 itn. ter pisal *a*.

Vsak *predno* 20, 37, 46, 56, 61, 98 idr. je spremenil v *preden*. Ta ubogi *predno* po zgodovinskem razvoju menda ni upravičen, zato ima pri Levcu in Brezniku križec, SP 1935 in 1950 ga sploh ne omenjata, SP 1962 pa mu priznava vsaj puščico (to je malo manj pravilno rabo); toda *predno* se požvižga na vse pravopise ter krepko živi naprej v govoru in pisavi in bo še živel.

Še nekaj posebnosti v rabi polglasnika, ki nas v prvi izdaji zbodejo v oči in jih je v naslednji popravil: *miran* 51, *kolekovan* 25, *kamenu* 61. Prvi je danes že precej nenavaden, je pa dediščina iz Gregorčičevih časov, posebno živa v poeziji; *kolekovati* je češka izposojenka, ki je pač potrebovala nekaj časa, da se je uvrstila v novo okolje in se podredila našim glasovnim zakonom, imamo pa že v Levčevem pravopisu samo *kolkovati*; zgodovinsko upravičena oblika *kamena* je v slovenščini podlegla vplivu številnih samostalnikov in pridevnikov s polglasnikom v zadnjem zlogu, zato dopuščata Levec in Breznik dvojnico, vsi nadaljnji pravopisi pa so uzakonili *kamna*, *kamnati*. V knjižnih besedah, kakor npr. *kamenina*, pisava še danes močno omahuje.

Pri *zopet* 82, *sedaj* 82, 94, 128 se je Župančič v drugi izdaji pogosto odločil za krajšo obliko *spet*, *zdaj*, vendar ne zmeraj, ker se je rad izognil kopičenju soglasnikov. Tega načela se je držal tudi sicer. Znano je, da je v odrskem govoru poskusil s kratkim nedoločnikom na *-t* (*delat*), pa se mu je pozneje odrekal, češ slovenščina ima že tako preveč težkih soglasniških sklopov in je škoda vsakega samoglasnika, ki ga izgubi. Zato se je pri *sprožilo* 4, *preskušnja* 48, *shiranost* 142 vrnil k pisavi *iz-*: v primerih, kjer v govorni enoti ni občutil pretežke konzonance, je vendar opustil začetni *i*: *izpočetka* 62, 378, *izvedeti* 106.

Odkar je Metelko po češčini vpeljal ločevanje med predponama *v-* in *u-*, imamo Slovenci z njima težave, ker se v govoru pred soglasnikom navadno ne ločita. Prešeren je pisal *u*, kadar je potreboval zlog, sicer pa *v* (*ko se zate je unelo: da bi nam srca vnel za čast dežele; saj vem, da mora vsak umreti: junaško vmreti*). Tudi Župančič je imel s tem svoje težave; v izdaji 1911 beremo: *udanost* 48, *uljudno* 8, 68, 84, *zavžili* 9, *solze vlivale* 23, *prevdarjati* 28, *nevte-goma* 52. Vse te oblike je v drugi izdaji popravil. Sicer je čudno, da jih je sploh tako zapisal, saj je današnja raba uzakonjena že v Levcu. Menda je takrat Levčev pravopis že precej zatonil v pozabo, ne najmanj po zaslugi njegovih elkarskih nasprotnikov. Levčevo pravilo se je glasilo: predpona *u-* pomeni 1. odmikanje ali umanjšanje (*ubežati*, *usušiti se*), 2. dovršitev dejanja (*ubiti*); predpona *v-* pomeni prestavljanje iz kraja v kraj, zlasti v njegov notranji del (*vdeti nit v šivanko*). To so sprejeli vsi naslednji pravopisi. A vendar so še zmeraj težave, zlasti pri novih sestavljenkah, kjer ni mogoče z gotovostjo reči, ali gre za dovršitev dejanja ali za gibanje v notranjost, npr. *ukletiti*, *užlebiti*. Seveda ni idealno, da zaradi različnega pomena pišemo drugače besede, ki se glase popolnoma enako (*ubiti* : *vbiti v glavo*; *voda upade* : *sovražnik vpade v deželo*; *dež se ulije* : *vliti vodo v sod*).

V drugi izdaji je Župančič obrusil začetni *v*: *vzglede* 28, *vzbudil* 216, *vzprejel* 362, ohranil pa je *vzdramil* 363. Predpona *vz-* se je v pogovornem jeziku obdržala le v redkih primerih, npr. *vzdigniti* (iz *vzdigniti*), *vzeti* (pred vokalom). Ko so jo po stari cerkveni slovenščini znova vpeljali v knjižni jezik, je kmalu začela vidno pešati. Čedalje več piscev se je blizalo govorjenemu jeziku, in to so upoštevali tudi pravopisi. Od besed, kjer Levec še terja pisavo *vz-*, je marsi-

katera danes že brez začetnega v : *zdihovati*, *zrediti*. Pač pa se predpona ni obrusila v novoknjižnih besedah (*vzajemnost*, *vzduh*, *vzgoja*), dokaj krepko se drži tudi v primerih, ko je v pomenskem nasprotju z drugo predpono (*vzhod : shod*). Očitno pa nam je čedalje manj v zavesti prvotni pomen pripone *vz-*, to je gibanje navzgor ali začetek dejanja. Sicer pa je Župančič *prašati* 6, 38, 51, 71, 84 redno popravil v *vprašati*, na drugi strani pa *vzdigniti* 46 v *dvigniti*. Tega mu seveda ne smemo zameriti, saj imajo že naše prve znanstvene slovnice paradigmo *dvigniti*.

Na dobo prvega odpora proti kroatizmu spominjajo *trenotek* 7, 16, 33, 75, *minoli* 252 in *togovanje* 55; v drugi izdaji jih piše z u. Zanimivo je, da se Župančič rad vračal k 'zgodovinsko upravičeni' pisavi Tako je *pokonci* 44, 275 itd., *hkrati* 135, *pol dveh* 183, 238 spremenil v *pokoncu*, *hkratu*, *poli dveh*. Tudi *dol* 34, 115 in *gor* 67, 113 je pozneje pisal s končnim *i*, ne glede na to, ali odgovarja na vprašanje *kje?* ali *kam?* Tega historizma se je dosledno držal kljub določilu Breznik-Ramovševega pravopisa.

Župančič je imel pred očmi, da nekatere besede in oblike naših klasikov zastarevajo, in jih je nadomeščal s sodobnejšimi, bolj rabljenimi. Ženske dajalnice in mestnike na -i v zaimenski sklanji je redno popravljal v -ej: *nji* 12, 50, 91, 417, *vsi žlahti* 39, *po vsi hiši* 312. Daljšal je tudi opisne deležnike, kakor *pal* 142, *krala* 135, 201, 425, vendar jih je tudi pridržal *ukral* 126. Sodobno pisavo je vpeljal pri besedah *razven* 87, *potle*, 10, 35, *taiste* 39, *preje* 349; *bode* 50 (= *bo*), *dobom* 384, *laglje* 251, *bilježnica* 10, *filozoije* 78; števnisko zvezo *troje otrok* 30, 68, 73, 125, 135, ki se je Cankarju tako priljubila, je zmeraj popravil v *trije otroci*.

Po SP 1935 je popravil: *brinjevec* 9, 144, 204 v *brinovec* (prvi se še trdovratno drži in se bo še); *ranjki* 309 — *rajnik*; *noben drugi* 33, *ves drugi je bil* 54 — *drug* (ni števnik), *z otroci* 34, 142 — *z otroki*; *z ustmi* 56 — *z usti*; *zaželen* 61, 290 — *zaželen* (vendar je analogija po želja še danes zelo privlačna); *prizanesen* 303 — *prizanesen*; *zavedlo* 331 — *zavedelo*; *živalice* 194 — *živalce* (tudi danes pri ženskih samostalnikih na soglasnik močno vdira manjšalna pripona -ica: *vasica*, *pečica*, *vravica* itd.); *tolikih miljnikov* 177 — *toliko miljnikov*; *osupniti koga* 56 — *presenetiti* (prvi je samo neprehoden); *se vam bo otepalo* 134 — *utepalo* (pomenski razloček!).

Množinske oblike je zmeraj popravil v dvojinske, če je tako terjal pomen, npr. na str. 64, 144 in še dostikrat.

Primerniške prislove *boljše* 42, *lažje* 398, *živejše* 405 je poenotil v *bolje*, *laže*, *živeje*, in to celo v dvomljivih primerih, kjer gre morebiti za pridevniški primernik srednjega spola (*zdi se mu boljše* 112, *to bo ugodnejše* 30). Vendar prve oblike kažejo tolikšno trdoživost (saj so domače, one pa po stari cerkveni slovanščini), da jih je SP 1962 spet dovolil. Značilno pa je, da je Župančič *raje* 26 spremenil v *rajši*. Nepravilne primernike od deležnikov *umazanejši* 66, 439, *ubranejši* 275, *zanemarjenejši* 367 je opisal z *bolj* (res pa je, da se nekateri danes že čutijo za prave pridevnike).

V rekle *svoj živ dan* 112 se Župančič do zadnjega ni uklonil, da bi bil zapisal *svoj živi dan*. Najbrž je imel celo prav, saj ni nujno, da bi stala za svojilnim zaimkom zmeraj določna oblika.

Poslušavce 80 je spremenil v *poslušalce*; v zadnjem obdobju se je rad vračal k obrazilu -vec, kakor bomo videli pozneje, vendar so mu navadnejše oblike na -lec.

Tiča 205, rabljenega v prenesenem pomenu, kakor dovoljujejo vsi pravopisi, je kljub temu popravil v *ptiča*.

Pogovorne oblike je spreminjal v knjižne: *da se le enkrat privadi* 47 — *da se le privadi*; *z rožcami postlano* 140 — *z rožicami*.

Drugi popravki. Vsak pisec ima besede, zveze in rekla, ki so se mu nekako priljubila in jim daje prednost. Tako ne morem reči, zakaj je Župančiči vnesel naslednje popravke: *skoraj* 36 — *skoro*; *zmerom* 34 — *zmeraj*; *ruval* 470 — *rval*; *zalizci* 82 — *zalisci*; *priprost* 251, 464 — *preprost*; *vtis* 55 — *vtisk*; *vedno hujše* 31 — *zmeraj*; *niti niti* 43 — *ne ne*.

Pisava sestavljenih besed je že od nekdanj boleča točka našega pisanja, ker more SP dati samo splošne napotke, kaj naj se piše skupaj in kaj narazen. Tudi drugi jeziki imajo podobne težave. Besedne zveze, zlasti predložne, dobivajo nov, od sestavin različen pomen, zato nekako drevenijo in delajo vtis enotnega izraza. To se dogaja polagoma, neopazno, tako da marsikdaj ne moremo z gotovostjo reči, ali še gre za predložno zvezo ali že za pravi pri-slov (*avto stoji na poti : otroci so v kuhinji napoti; od daleč gledati : še oddaleč ni tako dober*). Seveda more konservativna pisava le počasi slediti v zaznamovanju novega pomenskega odtenka.

Župančič piše v prvi izdaji: *po noči* 5, *ponavadi* 7, *pred vsem* 28, *napol* 29, 52, *dokraja* 52, *od tod* 61, *po zimi* 62, *odkraja* 64, 100, 322, *sem z domi* 65, *pred se* 67, *nanovo* 104, *vrhulega* 289, *nasredi* 444, *vseskupaj* 445, *pod se* 446, *vkratkem* 451, *križemkražem* 453, *pravzaprav* 457, *katerikoli* 3, *kakršenkoli* 16, *kdoevakako* 7, *nevemkako* 7, *takorekoč* 8, *bogvekej* 11, *bogvekak* 63, *stoinštirideset* 23, *petintrideset* 100, *hvalevreden* 97, *visokonakopičen* 439 in še kajne, navsezgodaj, *tadva*, *nasploh*, *oddaleč*, *skozinsko*, *dočista*. V drugi izdaji jih je na istem mestu pisal ravno obrnjeno, torej *ponoči*, *po navadi* itn. Vsekakor po petindvajsetih letih korenita sprememba. V prvi kakor v drugi izdaji je težko najti rdečo nit. Prav res zaman iščemo kako doslednost, pa ne samo pri Župančiču, marveč v vsem pisanju prve polovice stoletja. Eno je pa vendar očitno: predolgi sklopi so mu postali zoprni, zato jih je razbijal. Sicer pa pisava zloženek in sestavljenek ni toliko zadeva pravopisov kolikor jezikovne zavesti posameznih piscev, od tod tolikšno omahovanje. Pravopisci so često uzakonili pisavo, ki se jim je zdela pravilna ali vsaj kolikor toliko enotna, pri tem pa niso upoštevali mogočnega dejavnika, ki se mu pravi raba. Le-ta je šla dostikrat preko njih ali celo proti njim, in tako so nujno nastajale dvojnice. Od tod tudi pogostno spreminjanje določil po pravopisih. Tako je Levce uzakonil pisavo *triintrideset*, Breznik *tri in trideset*, SP 1950 pa se je vrnil nazaj k Levcu.

Tehten je brez dvoma kriterij, ali so v prislovnih izrazih posamezne sestavine še žive v svojem pomenu ali pa so se zlile v nov pomen. Po tem načelu se piše *docela*, *dočista*, *dodobra* (ker nekdanji roditelj *cela* danes ni več živ), vendar pa *do celega*, *do čistega*, *do dobrega*.

Toda ali moremo pričakovati od pišočih, da bodo preučili take pomenske tančine, kakor npr. *grem z doma*, *prihajam od zunaj : sem zdoma*, *odzunaj je mraz*? Kako utegne spregledati celo dober pisec, kaže primer: *čimbolj ga je spoznaval*, *tembolj ga je ljubil* 432, ki je tako pisan v obeh izdajah, verjetno pod vplivom pisave *čimbolj izpopolnjen*. Bojim se, da je pretanko ločevanje pomenskih razločkov v pisavi preveč zahtevno. Najbrž je imel Župančič prav, ko je nekatere sestavljene prislovne izraze spet začel pisati narazen. Vsekakor je varnejše in uvidevnejše dovoljevati dvojnice kakor pa strogo predpisovati pisavo

posameznih odtenkov. Saj še zmeraj ostane vrsta primerov, kjer je ločevanje nujno (npr. *pozimi je mráz: po zimi pride pomlad*).

Skladnja. V izražanju svojilnosti se kažejo določeni premiki. Svojljni zaimek zamenjuje z dajalnikom osebnega zaimka: *svečanost se je vrnila na njihove obraze* 21 — v drugi izdaji: *se jim je vrnila na obraze; se je vil pred njegovimi nogami* 51 — *se mu je vil pod nogami*. Nezaimenskih dajalniških zvez se je začel izogibati, nadomešča jih z rodilniškimi ali s svojilnim pridevnikom: *gospodarji tej hiši* 149 — *te hiše; spustil je oči skodeli na rob* 225 — *na rob od skodele; je prišel cesti do ogla* 211 — *do cestnega ogla; tujcu v očeh* 313 — *v tujčevih očeh*. Pri rodilniku osebnega zaimka omahuje. Popravil je *nje vnaniščino* 218 v *njena vnaniščina*, ohranil pa je *njiu vnaničnost* 399 in *nje zvonki smeh* 478.

Tudi pri Župančiču peša raba nedoločnika, zamenjuje ga z odvisnimi stavki: *že samo dejstvo, roditi se* 3 — *če se rodiš; se je trudil odpreti* 8 — *da bi odprl*.

Vpliv Breznikove slovnice pa tudi klasikov je posebno opazen pri namenilniku; Breznik poudarja, da imajo pravi namenilnik samo nedovršni glagoli.* Zatorej se je Župančič izogibal dovršnemu namenilniku na tri načine: 1. dovršnik zamenja z nedovršnikom: *je hitel naznaniti* 4 — *naznanjat*; 2. namenilnik zamenja z nedoločnikom: *bo prišla pogledati* 11 — *pogledati*; *je hitel izpolniti* 277 — *izpolniti*; ta način je nekaterim močno ugajal, zlasti po prvi svetovni vojni, pozneje so ga opustili; 3. namenilnik razveže v stavek: *naj gre zakleniti* 238 — *naj gre in zaklene*. Starejša raba, da stoji namenilniški predmet v rodilniku, se umika mlajšemu tožilniku: *je šel delati računa* 281 — *račun*; vendar je obdržal: *so hodili gledati petelinjih bojev* 265.

V starini so velelnik lahko zanikovali samo nedovršniki, od tod razloček v rabi *vrzi kamen: ne meči kamenja*. Tudi v tem se je Župančič kasneje ravnal po Breznikovih nasvetih, kakor izpričujejo zgledi: *ne prajaj me* 40 — *ne vprašuj; ne reci mi ničesar več o nji* 50 — *ne govori mi več; ne prevzemi se* 50 — *ne prevzemaj se; ne pehnite me pred vrata, ne pošljite me nazaj* 112 — *ne pehajte, ne pošiljajte; ne spustite se v pretres* 262 — *ne spuščajte se*. Čut za tako rabo je danes že zelo opešal. Vzrok je deloma v tem, ker vsak dovršnik nima pomensko ustreznega nedovršnega para (*ne pohodi ga, ne gani se*). Včasih pa pomen naravnost zahteva končno dovršni glagol (*ne pojej vsega mesa*). Za stilizem imam naslednjo zamenjavo železnika z velelnikom: *kaj neki naj počne reven človek z dušo* 57 — *kaj neki počni*. To je seveda starinsko, saj velelnik 3. osebe čedalje bolj peša.

Deležnike je rad razvezal v stavke: *videč, da deček ne razume, in vedoč, da bo sodnik razkačen* 86 — *ker je vedel in videl; pogledavši* 73 — *ko je pogledal, vidši* 282 — *ko je videl; gospod ga je gledal, obrnivši glavo k oskrbnici* 155 — *nato se je obrnil*.

Je nekaj primerov, čeprav so zelo redki, da je Župančič zamenjal futuralno obliko z dovršnim sedanjikom: *ga bomo obesili* 109 — *ga obesimo; ne boš opravil* 158 — *ne opraviš*. Menda je s tem hotel poudariti neposrednost prihodnjega dejanja. Kar mično je opazovati, kako se je trudil z izražanjem predprihodnjega časa, tj. dejanja, ki se bo v prihodnosti zgodilo pred drugim, tudi prihodnjim. Čutil je, da mora za to uporabiti zdaj dovršni sedanjik, zdaj futuralno obliko, omahoval pa je v zaporedju: *jaz te ne bom zapustil, če mi ne daš sam povoda* 112 — *ne zapustim, če ne boš dal*. Vprašanje je pri nas še domala neobdelano,

* Prim. Levstik, Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen 1866: Od dovršnikov se rabi namenilnik samo za posebno kratko trajanje: *pojdi oreh pobrat*.

vendar se zdi, da o kakem določenem zaporedju ni govora. Vsaj Levstik, ki se je tega vprašanja mimogrede dotaknil (*Die slovenische Sprache*), ne prinaša nobene jasnosti; njegova zgleda sta: *kadar spišem pismo, pojdem na vrt; kadar bo žito požeto, ostane strnišče po njivah*. Prav gotovo izključuje vsako normiranje že samo dejstvo, da se trpne oblike ne morejo izraziti drugače kakor *z bom*.

Za izražanje preddobnosti v preteklosti Župančič včasih uporablja predpretekli čas, če gre za izrazito preddobnost, če pa ga je brez potrebe zapisal v prvi izdaji, ga je v drugi spremenil v prosti perfekt, vendar zelo redko (33, 83); dosti češče je storil ravno nasprotno; merilo mu je bila jasnost: *vzdihnil je nad spomini, ki jih je bil zbudil* 83 — *je zbudil; ko je vstal, je sveča domala dogorela* 59 — *je bila dogorela; je izstopil iz aktivne službe, žena mu je umrla pol leta prej* 432 — *je bila umrla*.

Župančič vestno pazi na rabo pogojnika. V namernih odvisnikih redno namošeča določni naklon s pogojnim: *pazil je, da ne izgubi* 66 — *da ne bi izgubil; da se ogrnem* 129, *da reši* 138 — *da bi se ogrnil, rešil*. Preglavice pa mu dela pretekli pogojnik, kakor jih še danes nam vsem. Vprašanje ni bilo nikoli nadrobno obravnavano, od tod nejasnost in splošna negotovost. Nekateri pretekli pogojnik kratko in malo zanemarjajo, vestnejši pa ga postavljajo tudi tam, kjer ni potreben. Mislijo namreč, da mora vsakemu preteklemu času v glavnem stavku ustrezati pretekli pogojnik v odvisniku. To se je često pripetilo tudi Župančiču. Poskusimo na tem mestu ob njegovih in drugih zgledih vprašanje nekoliko razčistiti. Za to pa je potrebno, da ločimo rabo pogojnika v pogojnih periodah od drugačne rabe.

V pogojnih periodah stoji v glavnem stavku skladno s časom dogajanja bodisi sedanji, bodisi pretekli pogojnik. O rabi pogojnika v odvisniku pa odloča sodobnost ali preddobnost dogajanja. Pretekli pogojnik se rabi za vsako preddobnost, pa tudi za sodobnost v preteklosti: *ko bi bil takrat molčal, danes ne bi imel teh sitnosti* (preddobnost v odvisniku k sedanjemu dejanju v glavnem stavku); *ko bi bil takrat molčal, bi bil pametno storil* (sodobnost v preteklosti). — Po tem merilu je popravljal tudi Župančič: *če bi bila pomaknila svoj stol na desno, bi se opalila* 195 — *bi se bila opalila* (takrat, ne sedaj!).

Popolnoma drugačna je zadeva s pogojnikom v drugih odvisnikih. Tam pretekli pogojnik za sodobnost v preteklosti ni nujen ne potreben, zato je Župančič v drugi izdaji obdržal: *pohmkal je, kakor bi pokašljeval* 33; *deček ni imel prijateljev, da bi se brigał zanje* 36; *pes je tekel naprej, kakor bi vedel, da mu ni treba več stražiti* 129; *šli so po stopnicah, ne da bi govorili* 428. Vse naslednje primere pa je popravil v pretekli pogojnik, pa brez potrebe, saj ne gre v nobenem za izraz preddobnosti: *ta telovadba je bila prenaporna, da bi dolgo trajala* 52; *ponudba je bila prezapeljiva, da bi se je branil* 66; *zadeva je postala prereseana, da bi se dala potlačiti* 88; *tako je sedel, ne da bi se premaknil* 411 (tu je s popravkom celo premaknil pomen). Za vse te in podobne primere velja splošno pravilo o slovenskem sosledju časov, da se namreč istočasnost v preteklosti izraža s sedanjikom: *rekel je, da ne ve* (v nasprotju z romanskim *diceva che non sapeva*; če rečemo *da ni vedel*, s tem izrazimo preddobnost, v romanskih jezikih izraženo s pluskvamperfektom). Pretekli pogojnik v namernih odvisnikih pa celo kar moti, saj se namera lahko ostvari samo v prihodnosti: *prijelo me je, da bi mu bil vrat zavil* (Goriot, 139); *tisto noč sem stopil nazaj, da bi bil z njo govoril* (Cooperfield).

Vtem ko so medialne konstrukcije navadno ohranjene, kaže druga izdaja včasih nepotrebno odpravljanje trpnega načina, popolnoma v skladu z naukom polpretekle dobe in s strahom, ki ga je ta imela pred rabo predloga *od* v pasivnih stavkih: *preziran bo od vseh, pomilovan od nikogar* 5 — *vse ga bo zaničevalo, usmilil se ga ne bo nihče; portret, naslikan od njega samega* 433 — *ki ga je naslikal; hodnik, razsvetljen od par brlečih svetilk* 469 — *z nekaj svetilkami; nazadnje je postal, mučen od slabe vesti, tako strašen* 470 — *mučila ga je slaba vest, in nazadnje ...*

Predlog *od* je odpravil tudi pri snoveh (kjer je kroatizem): *robovi so bili od ilovice* 297; *mošnja od kozjega usnja* 325; *kip od marmora* 468 — povsod ga je nadomestil predlog *iz*. Sicer pa je dobil svojo pravico v vzročni rabi, kjer so ga puristi na obratu stoletja neusmiljeno preganjali. Resda beremo že pri Vodniku, *mraza umira vijolica*, vendar to ni slovenska raba. Župančič je v drugi izdaji prav povsod dodal *od*: *ostrmeti začudenja* 16, *sije vedrine* 29, *zblazneti groze* 36, *lakote umreti* 44, *jeze razpaljen* 51, *se je isknilo draguljev* 70, *zavriskati veselja* 98, *lakote poginiti* 148. Še dlje je šel v izražanju svojilnega razmerja, kjer bi se marsikdo obotavljal zapisati *od*. V vseh naslednjih primerih je dodal *od*: *zamašek zelene steklenice* 5; *pokrovi krst* 36; v žepu *plašča* 172; *luknja ključa* 37; *skodeli na rob* 225 — *na rob od skodele*. V tem je pač šel nekoliko predaleč, čeprav v nekaterih primerih res gre za izvor. Vseh *grozodejstev najhujše* 418 je popravil v *od vseh hudodelstev; ena izmed strežnic* 50 — *od strežnic*. Zelo tanek posluh pa kaže popravek *šibak deček, na višino in širino izpod svojih let* 8 — *pod svojimi leti*.

Vneto je sledil Brezniku v preganjanju tako imenovanih romanizmov (marsikatero popoldne sta se pogovarjala v kavarni). Ali gre res (npr. pri Cankarju) zmeraj za romansko rabo ali včasih samo za elipso, je težko reči. V drugi izdaji je *kos kruha v roki, rjavo kapico na glavi je šel* 11 popravljeno s *kosom, s kapico* in tako na vseh drugih mestih; od njih naj omenim *skodelo v roki* 15, 24; *roke v žepih* 36; *roke sklenjene* 43; *oči izbuljene* 44; *noge krvaveče je sedel* 63; *grozo na obrazu* 80 itn.

Med vezniki mu je v prvi izdaji silno ljub *nego*, najbrž po domačem narečju. Ko je opazil, da se ga sodobniki ogibajo — saj so ga celo najširokosrčnejši pisci jeli uporabljati samo po zanikanem stavku — ga je v drugi izdaji večkrat zamenjal, od stote strani naprej celo prav pogosto: *ker ni videl zbora, nego mizo, se je priklonil mizi* 12 — *temveč; ni mogel vstati, nego se je sesedel* 95 — *ampak; se je krohotal še glasneje nego prej* 98 — *kot; je dejal bolj tiho, nego je govoril, odkar je prišel* 103 — *kakor; vam ni nič do tega imena. Nego bilo je njeno ime* 430 — *toda*.

Nekdanjo, iz Prešerna znano rabo veznika *dokler* (*dokler da bo v grobu vtihnil*) srečujemo še v 1. izdaji, pozneje jo je popravljaj: *pot ga je vedla preko zvitih ulic, dokler je došel do* 157 — *da je došel; ali mi dovolite tu ležati, doklerjenja ta gonja* 445 — *dokler ne neha*.

Kakor Cankar je v prvi izdaji rad pisal veznik *da* za vprašalnimi zaimki in prislovi, v drugi pa ga je opustil: *gledala je s plašnimi slutnjami, kaj da bo, če bo deček tudi znanprej tako ješč* 35 — *kaj neki bo; prašal je, zakaj da ga ne potolaži* 55; *se čudi, kaka naslada da je to* 63. Pravilno pa je ohranil na str. 55 *prašal je, kaj da tuli to mlado ščene* (= *zakaj to, da tuli*). Po tem je začel (brez potrebe) izpuščati tudi *da* v želelnih stavkih: *stresel je z glavo, da naj molči* 145.

V zvezi ne da bi je rodilnik zamenjal s tožilnikom: ne da bi spregovoril besedice 196.

Pogojni ako se prav po malem umika vezniku če. Za besedni red v zvezi ne le — ampak tudi so značilni naslednji popravki: *trdil je, da bo O. ne le obešen, nego povrhu še razčetrverjen* 26 — *da O. ne bo le obešen; sonce, ki ne pri naša ljudem samo luči, nego novo življenje* 418 — nespremenjeno. Za rabo rodilniškega predmeta: *sedaj ne bi bilo zdravo razgovora nadaljevati* 133 — *razgovor*.

V 2. izdaji je Župančič zelo pazil na jedrnatost izražanja: *je začel dihati* 4 — *je zadihal; je povzročilo preobrat* 49 — *je preokrenilo; majhna culica* 364 — *culica; obsipavati* 57 — *obsipati*. Popravljal je zveze, ki so se mu zdele zastarele, nenavadne ali manj domače: *učakati dne* 8 — *učakati dan; naj si pazi nog* 130 — *pazi na noge; ni imel čas premišljevati* 12 — *ni imel kdaj; biti prizanesljivim* 479 (kar je nekoč veljalo za lepo 'slovansko') — *prizanesljiv; otrok plemiča* 5 — *plemiški otrok*; obdržal pa je zvezo *pridobiti ugleda* 368, ker ni hotel zapisati po nemščini prevzete *pridobiti na ugledu*, čeprav je ta bila in je še največ v rabi. Zato se mi zdi čudno, kako da je spregledal iz nemščine prevzeto *brez vsakega vzroka* 304 (ohne jede Ursache), saj sicer redno piše *brez kakega vzroka*.

K vprašanju našega vikanja: *gospodična, prva ste* 350, tako tudi v 2. izdaji. Raba, ki jo poznajo tudi nekatera narečja, danes narašča. Jezikovnih pomislekov seveda ne more biti, vendar imamo ob njej še zmeraj občutek preprostega, pogojnega. Pri Župančiču je ta primer izjema.

Besedni red. Ko je po Škrabčevih dognanjih Bežek v Ljubljanskem zvonu odločno odpravil 'slovanski' besedni red in vpeljal slovenskega, so ga pisci kar hitro sprejeli. V prevodu 1911 je še nekaj sledov za prejšnjim, pa še ti so v 2. izdaji zabrisani: *pritisnila mu je ustnice na čelo, pobožala ga, zdrznila se* 4 — *ga pobožala, se zdrznila; ga je položil na mizo, zasenčil ga* 70 — *ga zasenčil*.

Breznikove razprave v Domu in svetu 1908 'Besedni red v govoru' Župančič ob prvi izdaji najbrž ni imel pred očmi, drugo pa je skrbno popravljal po Breznikovi slovnici. Načinovna določila so poprej stala za glagolom, sedaj jih je postavljal predenj: *dokazovat prvokrat* 4, *se je dvignil mukoma* 4; *je vedel zatrdno* 20; *je povdaril odločno* 22; *ali gledaš rad* 94. Svojiilne pridevnike je redno začel pisati pred odnosnico: *prošnja Oliverova* 112; *ude njegove* 149. V govoru, ki nima kakega posebnega poudarka, stoji osebek pred povedkom, zato je popravil: *da ne sme Oliver iz hiše* 117 in še večkrat v *da Oliver ne sme*. Posebno se je prevajalcu izostril čut za stalne zveze in rekla: *ni mogel verjeti lastnim ušesom* 26; *dela čez glavo* 30; *ga je bolelo srce* 37; *so popivali na vse pretege* 67; *kaj ti je bušilo v glavo* 330 je spremenil takole: *lastnim ušesom verjeti; srce bolelo; so se na vse pretege prepirali; kaj ti je v glavo bušilo*. Takih in podobnih popravkov bi samo iz prve knjige lahko navedel čez trideset.

Sem sodi tudi ponavljanje pomožnega glagola ob naštevanju, npr. *je rekla in je odšla* 11. Ta raba je dokaj redna pri Cankarju, pa tudi v prevodu 1911. V drugi izdaji jo je včasih ohranil, včasih popravil, večkrat je tudi zamenjal in s ter. Proti koncu prevoda pa že domala redno izpušča pomožnik: *je rekla in odšla*.

Besedišče. V pesniškem jeziku se Župančič nikakor ni izogibal slovan-skim izposojenkam, to velja celo za prevode, ki jih je pripravil ali popravil v zadnjih letih. Torej je povsem razumljivo, da jih je v izdaji 1911 kar precej. Zato bo prav zanimivo opazovati, kako so nanj vplivale znamenite Breznikove razprave Jezik v kmetski povesti 1930, O časnikarski slovenščini 1933 in Jezik

naših pripovednikov 1934-36, ki so tako razgibale piščočno javnost in ki so jih nekateri tudi slabo razumeli. Primerjava med prvo in drugo izdajo Oliverja Twista bo, upam, vse povedala.

Izdaja 1911 — izdaja 1936

baviti se 467 — baviti se
blesteči 63, 71 — bleščeči
bodro 478 — živahno
bogme da 152 — boš videl, da
Bože moj 125 — moj Bog
kriči kakor brodar 116 — kakor jesihar
briga 5, 12 — skrb, misel
brigati se 206, 443 — skrbeti, zmeniti se
brojen 17 — številčen
čestit 103 — častit, dober
čin (dejanje) 97 — čin
čitatelj 3 idr. — bralec in čitatelj
čitati 20, 78, 88, 111, 144, 367, 467 —
brati in čitati
čudoma čuditi se 49, 53 — z velikim
občudovanjem, jako se je čudil
čuvati se 122, 126 — varovati se
daleko ne 298 — daleč, nikakor ne
dete 33 — otrok
devojka 403 — dekle
dičiti: vasica se je odičila z bujnostjo
276 — je sijala v bujnosti
dočim 150, 204, 449 — medtem ko
dosadna noč 397 — pusta
drugov 388 — tovarišev
duhan 357 — njuhanec
dvojba 135 — dvom
dvojiti 96 — dvomiti
nedvojben 294 — nedvomen
zdvojen 447 — obupan
evo 122 — in tole
glumiti 458 — igrati
gospodine 441 — gospodič
groznica 438 — vroče razburjenje
imetek 456 — imetje
istina 113, 167, 259 — resnica
istinit 4, 33 — resničen
izdaleka 70 — od daleč
izvenredno 246 — izredno
izvesten 364 — določen
jad 283 — bridkost
jadikovanje 106 — jok
jadikovati 148 — tarnati
javiti 7, 9, 143 — sporočiti, naznatiti
in javiti
konce 12, 56, 139, 205, 432 — konec
konečno 90, 214 — naposled
krov 65 — streha
lečiti 55 — zdraviti
na licu mesta 438 — na licu mesta
malenkost 190 — neznatnost
motriti 64, 115, 169, 342, 467, 478 —

Izdaja 1911 — izdaja 1936

gledati, upreti oči, opazovati, pre-
soditi, pregledati, pretresati
nedostatek 110 — nepopolnost
neobični 128, 312 — nenavaden, iz-
reden
neodoljiv 130 — nepremagljiv
438 — ki ga ni moči krotiti
nestati 73, 166 — izginiti
nestvor 136 — pošast
novine 24, 46, 367 — časniki in novine
obitelj 298 — družina
očividno 4, 10, 67 — očitno in očividno
odoleti 292 — ustavljati se
odstraniti se 123 — oditi
oduševljenje 165, 343 — navdušenje
ogorčen 147 — nejevoljen
85 — vse je v njem zakipelo
ogorčenje 42 — sveta jeza, razburjenje
ogrtič 306 — vrhnji plašč
oklevanje 153, 372 — pomišljanje, od-
lašanje
oklevati 117, 187, 191, 318 — obotav-
ljati, obirati se
v okom priti 14 — ustaviti
onesvestiti se 331 — omedleti
opremljena soba 440 — opravljena
osobit 166, 258 — poseben
ostaviti 62, 144, 155, 238, 339 — pustiti
osveta 135, 438 — maščevanje in
osveta
otrovan 431 — zastrupljen
pojmiti 286 — razumeti
posel 158 — ima opraviti
poset 248 — obisk
posetnica 84 — karta
prekiniti opravilo 191, 40, 226, 427 —
pretrgati
prekiniti se 124 — umolkniti
prekinil ga je 122, 135 — prestrigel,
segel v besedo
vse to je govorilo njegovi domnevi v
prilog 393 — potrdilo
pristati na pogoje 373, 393 — sprejeti
potom brce 120, 384 — z brco
preveriti se 113 — prepričati se
prezirno 85 — zaničljivo
proglasiti 32 — imenovati
proklet 128, 324 — preklet
prorok 16, 109 — prerok
prostrana soba 24 — prostorna
protivljenje 127, 150 — upiranje
radi 8, 32, 55, 83, 84, 128 — zaradi
165, 327 — zastran

Izdaja 1911 — izdaja 1936

razgovor 75, 180 — pogovor, pomenek
in isto
razjarjen 70, 448 — razkačen
roditelj 432 — isto
kletvica, psu *na rovaš* 120 — ki je
veljala psu
v tej *sami* celici 326, 469 — prav v tej
sestati se 351, 352, 414 — sniti se
skrovišče 297 — skrivališče
sličen 270, 288 — podoben
služkinja 55 — dekla
smatrati 92, 139 — imeti, šteti za
smoter 360 — namen
soprog 190 — mož
soproga 318 — žena
sprovesti 363 — sprevesti
sprovajati 139 — sprejavati
stanica 342 — soba
stas 364 — postava
stidljiv 227 — sramežljiv
stolica 43 — stolček
svečan 15, 16, 468 — slovesen
21, 468 — svečan

Izdaja 1911 — izdaja 1936

svirati 213, 274 — igrati
svota 19, 98, 158 — vsota
šetati 274, 351 — sprehajati se
šuplji — 318 — luknjast
tajinstven 316, 401 — skrivnosten
tajno 440 — tajno
tajnost 35, 455 — skrivnost
tekom časa 48, 225 — v teku časa
tekom dvajset let 362 — v dvajsetih
letih
tvoriti del 401 — biti del
uteha 278 — tolažba
uverjen 403 — prepričan
uvreda 252 — žalitev
uvrediti 95 — žaliti
verno poslušati 238 — zvesto
vest 208, 435, 351 — novica in vest
vzduh 440 — vzduh
zabeležiti 49 — omeniti, sicer isto
zagonetka 111 — uganka
značiti 123 — pomeniti
znak 5, 230 — znamenje
životopis 49 — življenjepis

Tudi drugi popravki nazorno kažejo tedanje Župančičeve poglede na naše besedišče, njegov odnos do ljudskih tujk, do germanizmov in do zastarevajočih besed. Nekoč se je izrazil: »Ali naj rečem *mladenič od župnije za fanta od fare?*« Vendar bi se motil, kdor bi iz tega sklepal, da je bil zelo popustljiv do ljudskih izposojenk. Tudi v preganjanju germanizmov in kriptogermanizmov se je rajši držal stare šole. Povedati je treba tudi to, da je bil sicer vnet za stare ljudske besede in jih je zelo rad oživiljal, vendar se je marsikateri odpovedal, če je sprevidel, da je zastarela in je nobeno oživljanje ne more več obuditi v življenje. To velja tudi za narečne besede in zveze.

1. izdaja — 2. izdaja

basati pipo 392 — tlačiti
bodisi temu tako ali tako —
bodi tako ali tako
celo noč 35 itd. — vso noč
deloma - deloma 91 — sedaj - sedaj
dopadajenje 70 — zadovoljstvo
dotični 52, 86, 94, 280, 400 — tisti
dver, dveri, duri 99, 158 — vrata
enkrat prihodnjič 228 — kedaj pri-
hodnjič
gotov 191 — nared
hasek 190 — prid
hasniti 129 — pomagati
hip 170 — trenutek
imaš se odločiti 120 — moraš
izhajati 135 — brez njih ne gre
jenjati 17, 445 — nehati
kajti 125 — zakaj
kola 141 — voz
v kolikor 437 — kolikor
lahko 70, 93, 94 — more

1. izdaja — 2. izdaja

lajtiček 68 — čebriček
nadebuden 68 — nadobuden
naenkrat 71 — nenadoma
nahajajo se 148 — so
455, 298 — je najti, nahajajo se
obet 104 — obljuba
obnašati se 63 — vesti se
očala 74 — naočniki
odgovarja popisu 354 — ustreza
opraševati 298 — povpraševati
otodi 76 — prejle
z ozirom 31 — glede
par 3 itd. — nekaj
pajdaš 68, 78 — tovariš
pičel 6 — skromen
podanik 138 — podložnik
s pomočjo zob 450 — z zobmi
ponašanje 143 — vedenje
prestati 61, 199 — prebiti
priduje 104 — je dobro

priprost 13 — preprost
 rabiti 20 itd. — potrebovati
 račiti 292 — izvoliti
 ravno 49, 216, 378 — prav, baš
 ravnokar 33, 147 — pravkar
 v slučaju, da 3 itd. — v primeru, da;
 ako
 stranski človek 313 — tujec

težkoča 14, 363 — težava
 vsak 144 (samostal.) — vsakdo
 vsled pogodbe 4, 7, 106 — po pogodbi
 vsled mraza 30 — od mraza
 115, 435, 366 — zaradi
 zavoljo 8 — zaradi

Se bo nadaljevalo.

Jože Pogačnik

O STILNI PODOBI SLOVENSKEGA SLOVSTVA V OBDOBJU REFORMACIJE*

Problem literarnega izraza je v zavesti slovenskih reformatorjev stalno navzoč. Izjave vodilnih piscev odkrivajo vrsto gledišč o jezikovni praksi in slogovnih sredstvih reformacijskega slovstva na Slovenskem. Tako je Primož Trubar že 1555. leta pisal: »Inu mi nemo v le-timu našimu obračanu oli tolmačevanu lepih, gladkih, visokih, kunštnih, novih oli neznanih besed iskali, temuč te gmajnske krajnske preproste besede, katere vsaki dobri preprosti Slovenec lehku more zastopiti...«¹. Z rastjo problemov, ki jih je množilo oblikovanje slovenskega stavka, se tudi Trubarjeva zavest o načinu pisanja vse bolj pogloblja. Ko je tiskal prvi del novega testamenta, je bil že bolj natančen: »Pri tem prevajanju sem se potrudil glede besed in sloga, da bi ga utegnil z lahkoto razumeti vsak Slovenec...« Novo prvine pa navaja v drugem delu iste knjige: »... za tiga volo sem jest te kapitule na kose inu dejle narazen razdejlil inu vsakiga dejla oli kosa, kaj inu od česa on nerveč v nim govori inu vuči, od spreda pred vsakim kapitulom inu na strani s kratkimi besedami povejdal inu z drobnim pismom zapisal«. Strnjeno je problem postavil v *Artikulih* (1562): »... sem parafraziral, razširil in razložil dokazovanje, nekatere nauke in izreke v omenjeni augsburški veroizpovedi z drugimi in številnejšimi besedami, izreki, dokazi in zgledi iz apologije augsburške veroizpovedi in iz veroizpovedi Vaše knežje Milosti in saških teologov. S tem pa nisem nobenemu nauku ali izreku ničesar odvzel niti jih po smislu in pomenu spremenil, kajti moje misli, delo in vnema so pri tem prevajanju usmerjene zlasti v to, da bi... imeli... prav na kratko, jasno, preprosto in razumljivo zbrano pravo podlago in vse ogrodge krščanske vere, da bi jo temeljito mogli razumeti...«²

Navedeni odlomki iz Trubarjevih del dovoljujejo naslednje zaključke: Trubarjeva izrazna tehnika je hoteno preprosta, ker hoče biti splošno razumljiva slovenskemu človeku; uporablja se za prevajanje, tolmačenje, razširjanje ali parafraziranje že obstoječih tekstov; samostojen odnos do slovstvene predloge pa ne zahteva samo ustrezen izrazni način, ampak tudi in predvsem smiselno razporeditev pripovedovane vsebine.³

*Nekoliko skrajšan prevod študije, ki v nemščini izide v zborniku o slovenski reformaciji.